

TIIVISTELMÄ

Nuorten miesten monikulttuurinen elämäntapa ja rikollisuus

Tutkimuksen kohteena on nuorten maahanmuuttajataustaisten ja romani-miesten rikollisuus ja sen viranomaiskäsitely. Tutkimuksessa selvitetään, millainen asema rikoksilla on etnisiin vähemmistöihin luokiteltujen miesten elämäntavussa, mitä rikokset merkitsevät heille henkilökohtaisena kokemuksena, millä tavoin nuorten parissa toimivat viranomaiset ja kansalaisyhteiskunnan toimijat jäsentävät etnisten vähemmistöjen nuorten rikollisuutta sekä millaisia haasteita monikulttuurisuus asettaa suomalaiselle kriminaalipolitiikalle.

Tutkimuksen aineistona on 20 rikoksiin syyllistyneen nuoren miehen elämäntavalliset haastattelut. Haastateltavat on rekrytoitu vankilasta sekä kriminaalihuollon, lastensuojelun ja rikosten sovittelutoiminnan piiristä. Heidän tekemänsä rikokset ovat olleet pääasiassa väkivalta- ja huumausainerikoksia. Haastateltavat ovat suhteellisen heterogeeninen joukko niin taustojensa kuin rikosmenneisyytensä suhteen. Osalla koulunkäynti on keskeytynyt jo peruskoulussa, osa oli suorittanut lukion ja osa opiskeli ammattikoulussa. Haastattelujen avulla on analysoitu nuorten miesten tekemien rikosten ja elämäntavun monimutkaista suhdetta heidän itsensä jäsentämänä. Lisäksi aineistoa on kerätty haastattelemalla viranomaisia ja kansalaisyhteiskunnan toimijoita, sekä käytännön työtä nuorten kanssa tekemiä että päätöksentekijöitä.

Nuorten elämäntilanteista ja yhteiskuntasuhteista on nostettu lähempään tarkasteluun muun muassa nuorten kertomukset ystävyys- ja perhesuhteidensa rakentumisesta sekä heidän suhteistaan viranomaisiin sellaisissa instituutioissa kuten koulu, vankila ja rikosoikeusjärjestelmä. Nuorten tarinat haastavat sellaista suomalaisen maahanmuutto- ja kotoutumispolitiikan näkökulmaa, jossa korostuu yksinomaan kiinnittyminen koulutusjärjestelmään ja työmarkkinoille. Nuorten tarinoissa korostuu tämän lisäksi yhteiskunnallisen jäsenyyden henkilökohtaisuus ja emotionaalisuus, mistä esimerkkinä voi mainita kokemukset arkisesta hyväksytyksi tulemisesta, syrjinnästä tai kiusatuksi tulemisesta. Tällainen emotionaalinen jäsenyys saa haastateltujen nuorten miesten puheessa myös kansallisvaltioiden rajat ylittäviä muotoja, erityisesti perhesuhteiden muodossa.

Nuorten kertomukset osoittavat, ettei nuorten rikosten taustalta löydy yhtä ja helposti nimettävää syytä – eikä tällaisen etsiminen ole mielekästä. Tarinoiden kirjavuudesta huolimatta niistä on mahdollista kiteyttää joitain

yhteisiä elämäntilanteita, ympäristöjä, asemia ja tunteita. Nuorten kertomuksista ja asiantuntijahaastatteluista on tiivistetty neljä eri ulottuvuutta, joissa tutkimiemme nuorten rikollisuus tulee ymmärretyksi ja tulkituksi.

Elämänkulun ulottuvuus korostaa nuoruuden ja nuorena olemisen merkitystä rikosten taustalla. Nuoruus on tässä ymmärryksessä emotionaalinen, sosiaalinen ja kulttuurinen ilmiö. Suomeen muuttaneiden nuorten elämäntilannetta keskeisesti määrittävä tekijä on heidän maahanmuuttohistoriansa ja sen takaiset lapsuudenkokemuksensa. Monien nuorten lapsuuden perhettä ei voi luonnehtia ”ydinperheeksi” millään sellaisella tavalla, jolla ydinperhe tulee ymmärretyksi suomalaisessa keskustelussa. Nuorten tarinoissa avoin perhekäsitys ei ole niinkään kulttuurinen vaan käytännön sanelema lähtökohta. Se tarkoittaa muun muassa sitä, että ystävät ottavat vanhempien ja sisarusten roolin tilanteessa, jossa vanhemmat tai sukulaiset joko asuvat toisella puolella maailmaa, ovat kuolleet, nuoret eivät tiedä sukulaisistaan mitään, tai Suomessa asuvat sukulaiset ovat hylänneet nuoren omasta perheestään ja laajemminkin etnisestä ryhmästään rikosten ja siihen liittyvien yhteisöllisten normirikkomusten vuoksi. Nuorten kertomuksissa yhdistyvät häpeän ja lojaalisuuden sävyt. Vanhemmat ovat nuorten mukaan saaneet kärsiä omassa elämässään ja nuorten rikosten myötä riittävästi, ja siksi nuoret pyrkivät suojelemaan vanhempiaan vaikenemalla oman elämän mutkakohdista. Perheongelmat eivät nuorten tarinoissa palaudu missään yksiselitteisessä mielessä kulttuurien välisiin konflikteihin lasten ja heidän vanhempiensa välillä.

Nuorisokulttuurinen ulottuvuus viittaa päivittäiseen, nuorten keskinäiseen vuorovaikutukseen ja nuorisokulttuuriin ympäristöihin. Keskeinen elementti tässä yhteydessä on ryhmään kuulumisen ja ulos jäämisen välinen jännite. Ryhmään kuulumisen ja ystävyysuhteiden merkitystä korostava nuorisokulttuurinen ulottuvuus nousi keskeiseksi nuorten rikollisuuden selittäjäksi nuorten omassa tulkinnoissa. Sen sijaan viranomaisten haastatteluissa nuorten ryhmäsuhteet ja niissä olevat ongelmat jäivät vähemmälle huomiolle. Yksi nuorisokulttuurista ulottuvuutta värittävä tekijä on arkipäivän rasismi, jolla tarkoitetaan nuorten jokapäiväisiä rasismien kokemuksia erilaisissa vuorovaikutustilanteissa, niin kaduilla kuin sellaisissa sosiaalisissa instituutioissa kuten koulu. Tällaiset kokemukset vaihtelivat sanallisesta häirinnästä syrjiviin eleisiin ja fyysiseen ja rasistiseen väkivaltaan. Viranomaishaastatteluissa rasismi oli vaikea ja helposti sivuun jäävä puheenaihe. Tämä heijastaa yhteiskunnallista tilannetta, jossa lainsäädännöllisistä uudistuksista huolimatta rikosoikeusjärjestelmän käytännön valmiudet tunnistaa rasismien kaltaisia monimutkaisia sosiaalisia ilmiöitä nuorten ri-

kollisuuden taustalla ovat heikohkot. Nuorten kokeman rasismien käsittely vaatii paitsi tietoa rasismien monikasvoisuudesta, myös herkkyyttä ja motivaatiota kuunnella nuorten omia kokemuksia sekä jaettava vastuuta tämän ongelman poistamiseksi.

Haastattelemiemme nuorten ystäväpiirit olivat usein monikulttuurisia. Siten myös rikoksia tekevissä nuorisoryhmissä oli heidän mukaansa ollut usein eri kansallisista ja kulttuurisista taustoista tulevia henkilöitä, kuten on havaittu muualla Pohjoismaissa tehdyissä tutkimuksissa sekä Suomessa tilastoidussa maahanmuuttajataustaisten henkilöiden ryöstörikollisuudessa. Nämä kuvaukset voi nähdä vastapuheena sellaiselle kriminaalipoliittiselle tiedolle, jossa ”Suomen kansalaisten” ja ”ulkomaan kansalaisten” rikollisuus asetetaan vastakkain tilastoluokitusten mukaan.

Yhteiskunnallinen ulottuvuus voi merkitä yhtä lailla yhteiskunnallisia suhteita ja asemaa kuin asenneilmastoa. Nuorten kertomusten yhteiskunnallinen ulottuvuus tuli näkyviin lähinnä arkielämän yksilöllisten kokemusten kautta. Maahanmuuttajanuorten sosioekonomiset ja muut rakenteellisen tason ongelmat korostuivat viranomaisten ja asiantuntijoiden näkemyksissä. Rakenteellisella epätasa-arvolla on moninaisia vaikutuksia maahanmuuttajataustaisten ja romaninuorten elämään. Ne voivat ilmetä nuorten arkielämässä hyvinkin hienovaraisesti ja epäsuorasti. Tutkimuksessa haastatetuille nuorille leimautuminen erilaiseksi tai epäilyttäväksi oli arkinen kokemus eri elämänpiireissä, aina vapaa-ajan ympäristöistä viranomaisten kohtaamiseen erilaisissa instituutioissa, kuten koulussa ja kohtaamisissa poliisin kanssa. Usein nuoret eivät kokeneet mielekkääksi valittaa mahdollisesti huonosta kohtelustaan, koska he eivät uskoneet sen johtavan mihinkään.

Virallisesti karkotus ei ole rikosoikeudellinen seuraamus, mutta todellisuudessa karkotus tai jo sen uhka merkitsee heille lisärangaistusta, jota kansalaisuudeltaan suomalaiset nuoret eivät kohtaa. Sen vuoksi erityisesti näiden henkilöiden kohdalla se pitäisi nähdä nykyistä tiiviimmin rikosoikeudellisena toimenpiteenä. Karkotusta pidettiin yleisesti epäinhimillisenä varsinkin niiden kohdalla, jotka eivät olleet koskaan asuneet siinä maassa, jonka kansalaisuus heillä on. Viranomaiset olivat sitä mieltä, että karkotuspäätöksen ehkä vuosia kestävä odottaminen aiheuttaa epävarmuutta ja voi pahimmissa tapauksissa olla ”kriminogeeninen tekijä” nuoren elämässä. Myös karkotuspäätöksen saamista pidettiin traumaattisena kokemuksena, ja monet esittivät, että karkotetut joutuvat helposti organisoituneen ja kansainvälisen rikollisuuden piiriin omassa kotimaassaan.

Kulttuurinen ulottuvuus viittaa kiistanalaiseen etnisen ja kulttuurisen taustan sekä kansallisuuden vyyhtiin. Etnisten suhteiden tutkimuksen teoreettisissa keskusteluissa on pitkään korostettu, että kulttuurieroilla on – yhteiskunnallisista olosuhteista ja vuorovaikutussuhteista eristettyinä – ongelmallista selittää sosiaalisia ilmiöitä kuten rikollisuutta. Tämänkaltaisen selitystavan yhtenä riskinä on pidetty sitä, että sen on katsottu perustuvan oletukseen kulttuurierojen pysyvyydestä sekä ihmisten yksinkertaisesta jakautumisesta (kulttuuriin) ryhmiin. Pällekkäiset kulttuuri-identiteetit, jotka leimaavat monien haastateltavien kertomuksia, ovat tästä näkökulmasta katsottuna hankalia. Asiantuntijahaastattelussa kulttuurille annettiin erilaisia merkityksiä. Silti yleensä yhtä mieltä oltiin siitä, että maahanmuuttajien kulttuurin ”erilaisuus” on pikemminkin rasite kuin resurssi suomalaiseen yhteiskuntaan integroitumisessa. Vaikka retorisella tasolla suomalaisen kotoutumisen perusajatus on se, että maahanmuuttajat pyritään kotouttamaan suomalaiseen yhteiskuntaan ja samalla tukemaan heitä oman yhteisön tapojen ylläpidossa, saatetaan nämä kaksi kuulumisen elementtiä nähdä toisilleen vastakkaisina.

Etnisten vähemmistöjen piirissä tapahtuvaa rikollisuutta – olipa kyse uhreista tai tekijöistä – voidaan pitää epäonnistuneen integraation yhtenä osoituksena. Kriminaalipolitiikan olisikin oltava keskeisiä poliittisia sektoreita, joilla kehitetään etnisesti sensitiivisiä periaatteita ja käytäntöjä. Etnisesti sensitiivisen kriminaalipolitiikan keskeisiä haasteita ovat muun muassa rasisminvastaisten työmuotojen kehittäminen ja siihen liittyvän riittävän koulutuksen tarjoaminen rikosoikeusjärjestelmässä työskenteleville viranomaisille. Rasisminvastaisuudella viitataan tässä sekä rasismien tunnistamiseen yhtenä keskeisenä osana etnisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten rikollisuutta että aktiiviseen puuttumiseen rasismiongelmaan. Maahanmuuttajataustaisten tai romaninuorten rikollisuus on usein luonteeltaan ryhmätoimintaa, jonka taustalta löytyy usein rasismien monenlaisia ilmeneismuotoja. Rasisminvastaisuutta olisi vahvistettava muun muassa moniammatillisten verkostojen avulla sekä suhtautumalla vakavasti rasistiseen rikollisuuteen ja väkivaltaan. Rikosten ennaltaehkäisyssä tarvitaan tietoa etnisten vähemmistöjen nuorten asemasta perheidensä ja ystäväpiiriensä jäseninä. Tietoa nuorten rikosten taustalla olevista ryhmäsuhteista on nuorten arkea lähietäisyydellä seuraavilla nuorisotyöntekijöillä, joiden asiantuntemusta ei tällä hetkellä hyödynnetä riittävästi rikosten ennaltaehkäisyssä eikä liioin rikosten käsittelyssä.

Etnisesti sensitiivisen kriminaalipolitiikan toisena haasteena mainittakoon etnisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten yksilöllinen kohtelu. Tällä viitataan muun muassa siihen, että otetaan huomioon se tutkimuksessamme esiin tullut seikka, että etnisiin vähemmistöihin kuuluvat nuoret voivat

usein olla paitsi rikosten tekijöitä, samanaikaisesti myös rikosten uhreja. Etnisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten rikosten selvittämiseksi tarvitaan laaja-alaista tietopohjaa, jossa tilastollinen tieto rikollisuudesta yhdistyy laadulliseen tietoon nuorten rikosten arkipäivän sosiaalisista, taloudellisista ja kulttuurisista taustoista. Yksilöllisellä kohtelulla viitataan myös luottamuksen rakentumiseen nuoren ja viranomaisten välille siten, että nuorilla on mahdollisuus kertoa todenmukaisesti elämänsä historiastaan, jolla voi olla merkitystä rikosten tekemisen ja niiden selvittämisen kannalta. Elämänsä ongelmakohdat voivat liittyä niin lapsuuden kokemuksiin ja maahanmuuttoon kuin suomalaisen yhteiskuntaan kiinnittymisen jännitteisiin.

Rikosten seuraamusten etnistä sensitiivisyyttä olisi kehitettävä tuottamalla nuorille ja heidän vanhemmilleen helposti saavutettavaa tietoa nuorten oikeuksista ja velvollisuuksista rikosten uhreina ja tekijöinä.